

GENTE RUTHENUS - NATIONE POLONUS

SYMBOLÆ IN HONORUM
ROSTYSLAV RADYSHEVS'KYJ

Київські полоністичні студії

Gente Ruthenus – Nazione Polonus

Symbolae in Honoris
Rostyslaw Radyshevs'kyj

Київ 2008

Київські полоністичні студії
Том X

Gente Ruthenus – Nazione Polonus

Збірник наукових праць

Київ 2008

Фото Р. П. Радишевського

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут філології
Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України
Міжнародна школа україністики НАН України

Київські полоністичні студії. Gente Ruthenus – Nazione Polonus. – Том X.
– Київ, 2008. – 592 с.

ISBN 978-966-96761-8-4

Десята книга Київських полоністичних студій підготована на пошану редактора і упорядника цього збірника професора Ростислава Радишевського з нагоди його шістдесятиріччя.

Відповідальні редактори та упорядники
Олександр Астаф'єв
Сергій Яковенко

Редакційна колегія:
проф. д.ф.н. О. Г. Астаф'єв, проф. д.ф.н. Ю. Л. Булаховська, ак. НАН України
М. Г. Жулинський, проф. д.ф.н. М. І. Зимомря, проф. д.ф.н. Ю. І. Ковалів,
закордонний ак. НАН України С. Козак, проф. д.ф.н. Р. П. Радишевський,
проф. д.ф.н. Г. Ф. Семенюк.

Рецензенти:
проф. д.ф.н. Л. С. Дем'янівська
проф. д.ф.н. Ю. Л. Булаховська

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Протокол № 6 від 21 січня 2008 року

Зміст ювілейного збірника на пошану проф. Р. П. Радишевського

Вступна стаття: ЖУЛИНСЬКИЙ Микола. *Потужна енергія «творчого неспокою». Професорові Ростиславу Радишевському – 60*.....7

ДОКТОРАНТИ

- 1. ЄРШОВ Володимир.** *Волинські ремінісценції творчості Алоїза Фелінського*.....14
 - 2. ЛИСЕНКО-ЄРЖИКІВСЬКА Наталія.** *Параметри поетичних текстів Юзефа Чеховича та Євгена Маланюка*.....21
 - 3. ПЕТРИЧЕНКО Надія.** *Російські повісті Т. Г. Шевченка як яскрава складова творчої спадщини поета, їх місце в контексті української та російської культур I половини XIX століття*.....32
 - 4. ПОПЛАВСЬКА Наталія.** *Наративні принципи української полемічної публіцистики кінця XVI – поч. XVII ст* 40
 - 5. ЯКОВЕНКО Сергій.** *Головні тенденції сучасної теоретичної компаративістики у Польщі*52
- ### АСПРАНТИ
- 6. БРАЦКА Марія.** *Літературні образи хлопоманії і громадівства у творчості Леопарда Совінського* 63
 - 7. ВАВЖИНСЬКА Юлія.** *Топос зброї у лицарській риторичній романтиці*69
 - 8. ВАРФОЛОМЕЄВА Нелія.** *«Свій» – «чужий» простір у поетичній драмі «Тимон Зимородок» Томаша Августа Олізаровського*77
 - 9. ГОНЧАРЕНКО Богдана.** *Єврейська тематика у творчості польських та українських позитивістів кінця XIX ст*87
 - 10. ДЕНИСЮК Богдан.** *Наративні традиції місцеоповідача в історичній прозі Івана Филипчика*94
 - 11. ДОБРУШИНА Тетяна.** *Релігійна топика в поезії Болеслава Лесьмана та Богдана – Ігоря Антонича*..... 103
 - 12. ДОВЖОК Тетяна.** *Повоєнна польська література пограниччя та еволюція образу Кресів у світлі сучасних досліджень* 114
 - 13. КЛІЧАК Галина.** *Особливості зображення ініціації в романі Ладіслава Фукса «Варіації для глухої струни»*..... 128
 - 14. КОСИЦЬКА Марія.** *Літературні попередники та історичні*

умови появи «Літосу...» митрополита П. Могили.....	136
5. КОЧЕГАРОВА Степанія. <i>Jest światem. Nazywa się: słowo</i> : поезія і культура в еміграційних віршах Казимежа Вежинського.....	142
6. ОХОТНА Олена. Болгарське як Інше: наративна структура «Бай Ганьо» А. Константинова.....	150
7. РЕКА Дарина. Польська жіноча поезія другої половини ХХ століття.....	161
8. СУХАРЄВА Світлана. Біблійна паранетика польськомовної полемічної творчості Мелетія Смотрицького.....	170
19. СУХОМЛИНОВ Олексій. Ярослав Івашкевич: митець народжений Україною.....	179
20. ТКАЧУК Руслан. Полеміка Іпатія Потія із Кліриком Острозьким. «Оборона Флорентійського собору восьмого».....	188
21. ФЕДЕЦЬ Юлія. Богуміл Грабал. Структура мовного тексту.....	197
22. ЦЬОЛИК Наталя. Стихія мистецтва Вальтера Скотта в романі «Кірджалі» Михайла Чайковського.....	206
23. ЧУЖА Тетяна. Проблема діалогізму стильових систем роману Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем».....	211
24. ЯНІШЕВСЬКИЙ Олександр. Історичний дискурс трилогії Вацлава Гонсоровського («Ураган», «Рік 1809», «Кінногвардійці»).....	219
25. ЯСНІЙ Ярина. Вінценз-Коцюбинський. Літературний погляд на Гуцульщину.....	231

КОЛЕГИ, ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКИХ БЛИЗЬКІ ЗА ТЕМАТИКОЮ ДО НАУКОВИХ ЗАЦІКАВЛЕНЬ ЮВІЛЯРА

УКРАЇНІСТИКА

26. АСТАФ'ЄВ Олександр. Літературно-публіцистична діяльність Павла Шандрука у Варшаві.....	240
27. АЛЕКСАНДРОВ Олександр. Чудо в старокиївській агиографічеській прозі.....	258
28. БІЛОУС Петро. Художній час старокиївських хоженій і житий.....	267
29. ЗИМОМРЯ Іван. Австрійська новела ХХ століття: дискурс міжкультурного діалогу.....	273
30. ІСІЧЕНКО Ігор, архієпископ. Кирило-мефодіївські	

парадигми само ідентифікації української культури.....	281
31. КАГАМЛИК Світлана. Літературно-видавнича діяльність Печерського культурно-освітнього гуртка: тематика і особливості (ХVIIст.).....	288
32. КОВАЛІВ Юрій. Про МУР та маловідому полеміку із «Світанківцями».....	298
33. КОРПАНЮК Микола. Художні особливості Острозького літописця.....	310
34. ЛИСЕНКО Наталка. Еміграційні адреси О.Олеся...325	
35. ПЕЛІШЕНКО Юрій. Український космогонічний міф богомільство.....	337
36. ПРИСЯЖНЮК Наталя. До історії Міжнародної школи україністики Національної академії наук України.....	344
37. СВЯТОВЕЦЬ Віталій. Тарас Шевченко у житті і творчості Лесі Українки.....	353
38. СТЕПОВИК ДМИТРО. Марія Магдалина: єрусалимська повія, чи рівноапостольна свята?.....	361
39. СЕМЕНЮК Григорій. Корифеї української сцени...369	
40. СУЛИМА Віра. Інтерпретація євангельської теми Преображення Господнього у філософських трактатах Григорія Сковороди (ХVIII ст.) і проповідях Василя Гречулевича (ХІХ ст.).....	384
41. СУЛИМА Микола. Як зроблена «Чудасія» Григора Тютюнника.....	392
42. ШТОНЬ Григорій. Мистецькі лики Куліша (до проблеми автентичності).....	395
43. ЩЕРБАК Віталій. Культурно-національне піднесення кінця ХVI – першої половини ХVII ст. як чинник відродження української державності в ранньомодерну добу.....	403
44. УШКАЛОВ Леонід. Панас Мирний – філософ (до постановки питання).....	408

ПОЛОНІСТИКА

45. БРАЦКІ Артур. Рецепція ідей Михайла Максимовича у творчій спадщині Антонія Марчинковського.....	417
46. БУЛАХОВСЬКА Юлія. Образ «корабля», «вітрила» й «летючих крил» в російській, українській і польській поезії першої половини ХІХ століття.....	424
47. ВАХНІНА Лариса. Нове бачення польських фольклористичних досліджень.....	429

48. WERETIUK Oksana. <i>Zrażać się z trudnościami albo tłumaczyć z bliskiego polskiego na ukraiński.....</i>	436
49. ZYMOMRYA Mykola. <i>Tendencji rozwoju poezji ukraińskiej w Polsce.....</i>	443
50. KARPINŃSKI Adam. <i>Sebastian Fabian Klonowie – pisarz z przełomu epok.....</i>	453
51. АЗАРЕНКО Олеся. <i>Напад на Новгород-Сіверський замок 1668 року (поетичні візії Лазаря Барановича).....</i>	467
52. MAKOWSKI Stanisław. <i>Wernyhora Juliusza Słowackiego.....</i>	473
53. MAŚLANKA Julian. <i>Mazepa w literaturze i sztuce.....</i>	484
54. МЕДИЦЬКА Мирослава. <i>Стильові означення творчості Станіслава Виспянського польськими дослідниками.....</i>	497
55. МИЦИК Юрій. <i>Фрагмент Віршованої хроніки (1682 р.) про Сіверський похід короля Яна-Казимира.....</i>	511
56. МОЙСІЄНКО Віктор. <i>Вплив польщизни на староукраїнську літературно-писемну мову XVI – XVII ст.....</i>	526
57. НАХЛІК Євген. <i>Античний Фатум, суспільне Приречення і Боже Провидіння у світосприйманні Зигмунта Красінського.....</i>	535
58. ULIASZ Stanisław. <i>Obrazy Ukrainy i Ukraińców W literaturze polskiej.....</i>	548
59. ЦІБОРОВСЬКА-РИМАРОВИЧ Ірина. <i>Стародруковані видання, пов'язані з представниками українського князівського роду Вишневецьких герба «Корибут», у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-книгознавча та джерелознавча характеристика.....</i>	566
60. ШЕВЧЕНКО Станіслав. <i>Польські поети з Україною в серці.....</i>	578

БІБЛІОГРАФІЯ

61. БУЛАХОВСЬКА Юлія. <i>Ростислав Петрович Радишевський – науково-викладацьке й культурно-громадське обличчя.....</i>	586

ДОКТОРАНТИ

Володимир Єршов

Волинські ремінісценції творчості Алоїза Фелінського

Видатна постать польської літератури, драматург, поет, перекладач та вчений-літературознавець Алоїз Фелінський – один із найяскравіших представників доби просвітництва Правобережної України. Серед його близького оточення бачимо відомі та впливові постаті суспільного життя краю, серед яких – видатний освітянин Тадеуш Чацький, відомий поет та громадський діяч Каєтан Козьмян. До волинського оточення письменника також входили губернатор Волині В. К. Гіжицький, губернський предводитель дворянства А. Ф. Густинський, а також В. І. Ганський, А. П. Павша, К. Мальчевський, Ф. К. С. Рудський, Г. Ілінський, Адам і Генрік Жевуський, Пилип, Нарцис та Густав Олізари та багато інших, які своєю благородною та безкорисливою працею і глибокими знаннями сприяли розвитку освіти, культури й літератури не лише Волині, але й усій Правобережній Україні в цілому. З 1795 р. поет майже постійно жив на Волині, спочатку в Клепаках, потім у Воютині та Осовому. У 1800 р. він одружується з Юзефою Омецінською, яка проживала в селі Волосів Житомирського повіту, де з 1805 р. до 1813 р. видатний волинянин проживав поперемінно, а потім до 1818 р. постійно.

У 1809 р. А. Фелінський був обраний членом Товариства приятелів наук, згодом почесним членом Варшавського університету. У 1815 р. поету запропонували кафедру польської літератури у Варшаві, але від пропозиції вже відомий драматург та вчений відмовився. Ще у 1811 р. Т. Чацький запрошував А. Фелінського до викладання на кафедрі літератури Кременецького ліцею замість вибулого Еузебіуша Словацького¹. Однак до Кременця письменник переїхав лише у 1818 р., а вже з 1819 р. А. Фелінський – директор славнозвісного волинського навчального закладу².

Художня спадщина А. Фелінського – досить характерний приклад термінологічної невизначеності періоду, в який він творив.

¹ Beauvois D. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich. 1803 – 1832. – Т. II. Skoly podstawowe i średnie. – Lublin: KUL, 1991. – S. 62.

² Kantecki K. Dwaj Krzemieńczanie. Wizerunki literackie. – Т. I. Alojzy Feliński. – Lwów, 1879. – S. 1–157; Polski słownik biograficzny. – Т. VI. – Kraków, 1948. – S. 408 – 410; Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut. – Т. 4. – Warszawa, 1964. S. 451–456.

Російська традиція називає його псевдокласицизмом у польській літературі³, деякі польські дослідники визначають цей період як класицизм післястаніславівських часів (klasycyzm postanisławowski)⁴, або порозділовий класицизм (klasycyzm porozbiorowy)⁵.

Перу видатного драматурга та вченого належать послання «Станіславу Трембецькому» («Do Stanisława Trembeckiego», 1792?), «Тадеушу Косцюшку» («Do Tadeusza Kościuszki», 1789?), «Похвала Косцюшку» («Pochwała Kościuszki», 1792⁶), «Тадеушу Чацькому» («Do Tadeusza Czackiego», 1803), «Бартоломею Гіжицькому, маршалку Волинської губернії» («Do Bartołomieja Giżyckiego, marszałka guberni Wołyńskiej», ?), «Пісня добровольців» («Pieśń ochotników», 1794?), «Гімн у річницю проголошення Королівства Польського» («Gimn na rocznicę ogłoszenia Królestwa Polskiego», 1816) (це, мабуть, найпопулярніший твір поета, більш відомий як народно-костюльний гімн «Boże coś Polskę» («Боже, який Польщу оточував блиском могутності й слави...», первісно муз. Я. Кашевського)), нарешті, відома трагедія «Барбара Радзівіл» («Barbara Radziwiłłówna», серпень 1811, надрукована у 1820), а також перекладені трагедії «Радоміст і Зенобія» («Radamist i Zenobia», 1815), «Вірджинія» («Virginia», 1815), твори Вольтера, Дж. Томсона, Ж. Деліля.

Енциклопедизм творчості автора підтверджують багатовекторні напрями наукової діяльності: «Про послання» («O listach», 1825), «Про віршування, або Будову польського вірша» («O wierszowaniu, czyli budowie wiersza polskiego»), 1827), «Виклад методу, яким має бути лекція з польської літератури в кременецькому ліцеї» («Wykład sposobu, jakim dawane być mają lekcje literatury polskiej w Krzemieńcu», 1819). Невиданими залишилися «Філософський побіжний погляд на старожитню історію» («Filozofujący rzut oka na dzieje starożytne»), «Економічний опис частин Полісся, яке знаходиться у Луцькому повіті» («Opisanie ekonomiczne części Polesia w powiecie Łuckim leżące») та деякі інші наукові розробки вченого.

Творами, які вписали золотими літерами ім'я Алоїза Фелінського в аннали історії вітчизняної літератури, стали трагедія «Барбара Радзівіл» та вже згаданий вірш «Боже, який Польщу оточував блиском могутності і слави...».

Високохудожні рядки «Барбари Радзівіл»⁷ – найвидатнішого твору польської літератури періоду пізнього класицизму – були написані, в

³ Липатов А. В. Литература эпохи просвещения // История польской литературы: В 2 т. – Т. 1. – М.: Наука, 1968. – С. 150.

⁴ Żbiński P. Wstęp do badań nad klasycyzmem postanisławowski // Rocznik naukowo-dydaktyczny. Filologia polska. Zeszyt 15/54. – Rzeszów, 1983. – S. 23 – 54.

⁵ Przyduński R. Klasycyzm porozbiorowy // Słownik literatury polskiej XIX wieku. – Wrocław-Warsza-Kraków, 1994. – S. 407 – 412.

⁶ Роки написання послань Тадеушу Косцюшку наведено за «Новим Корбутом», т. VII

⁷ Про вірш трагедії див.: Wójcicki K. Wiersz «Barbary Radziwiłłówny» A. Felińskiego jako wzór pseudoklasycznego trzynastozgłoskowca. – Warszawa, 1912. – 42 s.

основному, у волинських мастках Осове і Воютин Луцького повіту та поліському Волосові Житомирського. Над частиною тексту поет працював у Коростишіві, де у парку й досі височить гранітна скеля з вибитим ім'ям «FELIŃSKI»⁸, на якій любив сидіти митець.

В основу трагедії було покладено старожитні польські хроніки та легенди, які переносили читача до золотого періоду історії Польщі – часів Зигмунда Августа. Трагедія насичена політичною аллюзією⁹, сучасники сприймали її як пересторогу російському цареві Олександру І, який хотів виголосити себе королем Польщі¹⁰. Мабуть, саме цей факт став причиною того, що у 1821 р. трагедія була заборонена царською цензурою. Але твір одразу опинився в центрі культурного й громадського життя не тільки польських письменників¹⁰, літературознавців та істориків, але й став об'єктом пильної уваги зарубіжних дослідників.

В основу художнього сюжету покладено історію кохання й шлюбу Зигмунда Августа та литвинки Барбари Радзівіл (до речі, волинське містечко Радзивилів /Radziwiłłów/ у далекому минулому було маєтком князів Радзивилів). Коли по смерті батька Зигмунд Август мав вступити на королівський трон, в сеймі виникла непримиренна опозиція, яка вимагала від молодого короля або зречення, або розлучення. На чолі противників Барбари встала мати Зигмунда італійка Бона Сфोजа (її життя пов'язане з містечком Кременець на Волині, яке вона отримала у староство у 1539 р., де є замкова гора, що називається Гора Бони¹²). Серед прихильників Бони знаходився впливовий та підступний Петро Кмита (1477–1553) (у Коростишівському районі Житомирської області є село Кмитів, ім'я якому дали ті самі Кмити). Реальний Петро Кмита дійсно був досить відомою та впливовою особою XVI століття; йому присвячено низку творів сучасників, серед яких, наприклад, Станіслав Гурський (бл. 1499 – 1572) «Життя Петра Кмити». З великими труднощами королю вдається переконати фронду й отримати від неї дозвіл на коронацію Барбари, але вона несподівано помирає. Причиною її смерті А. Фелінський робить, згідно існуючої та поширеної легенди, Бону, котра нібито отруїла свою невістку.

Причини приїзду А. Фелінського до Коростишева сьогодні добре відомі – давня дружба з Пилипом Нерешем Олізаром, маршалком

⁸ Przędziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina. – Т. 11. Wilno, 1841. – S. 122 – 123; Słownik geograficzny królestwa polskiego. – Т. 4. – Warszawa, 1883. – S. 419; Похилевич Л. Уезды Киевский и Радомысльский. – К., 1887. – С. 173; Похилевич Л. И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – Біла Церква; Вид. О. Пшонківський, 2005. – С. 117; Olizar G. Pamiętniki. 1798–1865. – Lwów, 1892. – S. 116; Єршов В. Напис на скелі // Пам'ятники України. – № 3. – 1986. – С. 50.

⁹ Szyjkowski M. Wstęp // Feliński A. Barbara Radziwiłłówna. – Wrocław, 1948. – S. XVII; Helenijusz Eu. (Iwanowski E.). Wspomnienia lat minionych. – Т. 1. – Kraków, 1876. – S. 167.

¹⁰ Przybylski R. Testament zamordowanego FCrólestwa // Twórczość. – 1980. – № 5. – S. 66.

¹¹ Відомо, що А. Міцкевич мав намір написати свій твір про Барбару Радзівіл: Мицкевич А. Собр. соч.: В 5 т. – Т. 5. – М.; Худ. лит., 1954. – С. 377; Ростоцкий Б. И. Адам Мицкевич и театр. – М.: Наука, 1976. – С. 166–167.

¹² Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. – Łuck, 1929. – S. 311.

королівського трибуналу, членом едукативної комісії, письменником (йому приписується авторство: «Głosy miewane na sesjach sejmowych roku 1792»¹³), людиною впливовою та високоосвіченою. Проте, крім усього іншого, у А. Фелінського були й інші цілі. У коростишівському маєтку Олізарів була багата бібліотека і особливо збудований кам'яний архів, наповнений великою кількістю древніх паперів і документів різного гатунку, серед яких зберігалися документи Кмитів¹⁴. Як відомо, А. Фелінський живо цікавився генеалогією цього роду і, зокрема, Петром Кмитом, про що свідчить його лист від 20 грудня 1809 р. Лукашу Голенбійовському: «Життя Кмити дістав...»¹⁵. Згодом П. Кмита став одним із головних образів «Барбари Радзівіл»: «Kmita Piotr, marszałek w. Koronny, wojewoda i starosta krakowski», – так репрезентований герой у списку дійових осіб трагедії.

Перша публікація трагедії французькою була здійснена у паризькому збірнику «Шедеври зарубіжних театрів» у 1827 р.¹⁶ Публікації передувє ґрунтовний та просторий аналіз театральної історії Польщі «Погляд на драматичну літературу у Польщі» Альфонса Дені. В передмові до «Барбари Радзівіл» автор робить цікаву ремарку: «Слід визнати, що сюжет, який за своєю природою трагічний, створює багато труднощів. Читач побачить, що характери персонажів достовірні й те, що, за свідцтвами істориків-сучасників, деякі пасажи промов передані в тому вигляді, в якому вони проголошувалися у свій час»¹⁷. Якщо у невеликій ремарці, що передувє тексту, французький критик звертає увагу на достовірність тексту, то, очевидно, ця поетична риса «Барбари Радзівіл» була не випадковою – знаковою та особливо поцінованою сучасниками.

Перший переклад твору німецькою, здійснений Оріоном Юліусом у 1821 р., був виданий у Берліні лише десять років потому¹⁸. Як зазначав сам автор, переклад «лежав забути серед моїх паперів і, можливо, лежав би невикористаним завжди, якби сучасні події не дали б приводу передати його гласності»¹⁹ (мається на увазі Листопадове повстання 1831 р.). Підсумовуючи думки перекладачів, можна припустити, що трагедія сприймалася сучасниками більш ніж звичайний драматургічний твір. Одним з важливих структурних компонентів тексту для них був той, який базувався на історичних фактах та прото документах епохи, що надавало твору риси мемуаристичності.

¹³ Olgebrand S. Encyklopedia powszechna. – Т. XI. – Warszawa, 1901. S. 79.

¹⁴ Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji. – Т. XI. А. – Warszawa, 1993. – S. 189; Єршов В. Архів і бібліотека Г. Олізара в Коростишіві // Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини і відродження духовності народу. – Житомир, 1996. – С. 41–43.

¹⁵ Kantecki K. Dwaj Krzemięczanie. Wizerunki literackie. – Т. 1. Alojzy Feliński. – Lwów, 1879. – S. 96.

¹⁶ Chefs-d'oeuvre des théâtres étrangers. Traduits en Français. – Paris, M.DCCC.XXVII; Єршов В. О. А. Фелінський і Волинь // Житомирщина крізь призму століть / Наук. зб., відп. ред. М. Ю. Костиця. – Житомир: Вид-во «Журонд», 1997. – С. 124–126.

¹⁷ Chefs-d'oeuvre des theatres etrangers. Traduits en Francais, Paris, M.DCCC.XXV11. – S. 30.

¹⁸ Fürstin Radziwiłł. Trauerspiel in 5 theilungen. Frei nach polnischen Feliński's von Orion Julius. – Berlin. 1831.

¹⁹ Fürstin Radziwiłł. Trauerspiel in 5 theilungen. Frei nach polnischen Feliński's von Orion Julius. – Berlin. 1831. – P. IV.

Драматургічний твір А. Фелінського містить цінні ілюстрації ролі історичного фактажу у художньому тексті класицистичної трагедії. Творче відкриття драматурга полягало в тому, що на зміну грецьким міфам 27 лютого 1817 р. на сцені Народного театру («Teatr Narodowy») постала драматизована та міфологізована вітчизняна історія. Безперечно, це не були мемуаристичність чи документалізм у звичному розумінні цих термінів. Але це вже були нові часи й форми функціонування факту в художньому тексті, запозичені з «некласичних» історичних протодокументів, таких, наприклад, як життєпис Кмити. Для розуміння генези зародження та розвитку мемуаристичності у літературі Правобережжя це, безперечно, є цікавим свідомством та фіксацією процесу первісної «мемуаризації» (письмовим закріпленням) побутово-історичного матеріалу та його інсталяції у твір художній, що, безперечно, ілюструє процес секуляризації тексту класичної трагедії: в основу класицистичної трагедії було покладено реально існуючі вітчизняні (у даному випадку – волинські) історичні документи.

На форзаці до зібрання творів А. Фелінського, яке вийшло після смерті автора у 1840 р., вміщено факсиміле запису автора часів його життя у Волосові: «Пишаюсь тим, що я Волинянин. Мені приємно голосно заявити, що у ті часи, коли інші письменники займалися науками монархів, я винен у тому, що займаюсь громадянами, серед яких народився, серед яких живу і для яких найперших присвячую свої труди. Алоїз Фелінський. Року 1815. Дня 8 квітня, у Волосові»²⁰. Якщо розглядати художній твір як макротекст: від початкової чернетки й особистого листа, в якому автор вперше проговорює проблеми майбутнього твору, якщо брати до уваги, що зародження художнього тексту слід бачити в першому схематичному плані твору, а його кінець – в останньому переробленому виданні та дарчому написі на його титульному листі, інакше кажучи, визначати текст – як весь знаковий (вербальний) зафіксований комплекс, то, без сумніву, цитований напис А. Фелінського на форзаці – це увертюра, розширена мемуаристична експозиція до змісту всього двотомника, яка підкреслює, посилює і виводить на зовсім інший якісний рівень волинський простір, надаючи йому рис знаковості й символічності.

Оригінальне бачення функціонування волинського простору викладено митцем також у першому томі прижиттєвого зібрання творів А. Фелінського, виданого у Варшаві, де був надрукований список з двох сотень громадян Волині, які передплатили це видання²¹. Сьогодні це не тільки безцінний довідник співгромадян, що потужно впливали на розвиток проволінських настроїв у краї, але, мабуть, перш за все список тієї еліти, девізом якої є: «Пишаюсь тим, що я Волинянин».

²⁰ Dzieła Alojzego Felińskiego. Wydanie nowe. – Т. 1. – Wrocław, 1840. – S. forzac.

²¹ Pisma własne i przekładania wierszem Alojzego Felińskiego. – Т. 1. – Warszawa, 1816. – S. 3 – 10 (нумерація В.С.).

Говорячи про гімн А. Фелінського «Boże, coś Polskę», неперевершений шедевр творчості поета, необхідно відмітити цікаву рефлексію мемуарного життя цього тексту. У 1861 р. твір А. Фелінського знову повернувся на батьківщину й міцно опанував настрої волинян. Видатний російський письменник, уродженець Житомира, мати якого була польського походження²², Володимир Галактіонович Короленко у мемуарній квадрології «Історія мого сучасника» згадував про спів у 1861 р. цього гімну в житомирському Бернардинському костьолі: «Якось мати взяла мене із собою у костьол. Ми бували в церкві з батьком, а іноді в костьолі з матір'ю. Цього разу я стояв з нею у боковому вівтарі, коло «сакристії». Було дуже тихо, всі наче на щось чекали... Ксьондз, молодий, блідий, з палкими очима, голосно та збуджено проголошував латинські вигуки... Потім жаклива глибока тиша охопила готичні склепіння костьолу бернардинів, і серед мовчання роздалися звуки патріотичного гімну: «Boże, coś Polskę przez tak długie wieki»²³.

Притаманна мемуаристичності риса «обігравання фактів» зіграла свій жарт і в цьому випадку. Річ у тім, що в оригіналі А. Фелінського перший рядок звучить так: «Boże, coś Polskę przez tak liczne wieki». У такій же незмінній редакції перша строфа гімну витримала багато подальших обробок²⁴ та, врешті-решт, утрималася в остаточному народно-костьольному форматі²⁵. Цим «текстом пісні можна маніпулювати (особливо рефреном), але головною з причин є та, що гімн чітко й масово мобілізував часто несвідомий політичний і суспільний патріотизм багатьох виконавців цієї пісні, спрямовуючи і регулюючи його відносно потреб агітаторів», – писав про особливості тексту А. Фелінського Богдан Закревський²⁶. Мемуари В. Г. Короленка зафіксували авторський варіант співу, який має не тільки історико-текстуальне значення, але й аксіологічне, тому що саме такі факти підтверджують справжню життєздатність високохудожнього твору.

Про факт співу цього ж гімну в бердичівському костьолі згадував також Є. Івановський: «У давніх польських провінціях було набагато суворіше просування уряду (російського. – В. Є.), ніж у Королівстві Польському; тому публічний спів у Бердичеві «Boże, coś Polskę?» був дивовижним, надто неосяжним, щоб у це повірити. Народна польська пісня, проспівана в бердичівському костьолі, справила невимовне враження; від переділів краю

²² «Польські елементи моєї душі надали мені багато радості», – писав В. Г. Короленко: Barański Z. W kręgu Mickiewicza (W. G. Korolenko) // Kwartalnik instytutu polsko-radzieckiego. – № 1 (14). – Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1956. – S. 280; Меламед Ю. «Тихий подвиг любові» [Про Євеліну Йосипівну Скуревич, мати В. Г. Короленка] // Комсомольська зірка (Житомир). – 1986. – 7 лип.; Меламед Ю. Корни. Из родословной В. Г. Короленко // Лица; Бтблиографический альманах. – №4. – М.-СПб: Феникс: Athcneum, 1994. – С. 152–169.

²³ Короленко В. Г. История моего современника // Короленко В. Г. Собр. соч. : В 10 т. – Т. 5. – М.: Худ. лит., 1954. – С. 106.

²⁴ Zakrzewski B. Boże, coś Polskę A. Felińskiego. – Wrocław-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1983. – S. 15–34.

²⁵ Podgórski W. J. Skąd nasz ród. – Warszawa: Interlibro, 1991. – S. 159–162.

²⁶ Zakrzewski B. Bieg życia hymnu «Boże! Coś Polskę» // Pamiętnik literacki. – Zeszyt 3/4. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1982. – S. 76.P. IV.

це був перший такий сміливий і очевидний польський виступ. У перший раз тоді я почув цю пісню, і сміло та голосно виголошував ім'я – Польща перед російським урядом, який панував з таким жахом і залякуванням та ще й змушував до мовчання»²⁷.

Творчість А. Фелінського належить до тієї доби розвитку художньої думки, коли мемуаристичність або інші рецепції сучасності ще тільки торили свій шлях у високі жанри світської літератури Правобережної України. Письменник одним з перших відчув гостре затребування часу, що спонукало до регіонального фактографування події, явища чи окремої особистості. Мерехтіння художньої події у творі та історичного чи сучасного факту поки що на маргінесі тексту творило ефект, до якого ще тільки починали звикати сучасники драматурга. Однак пройде всього кілька років і запропонована новація А. Фелінського стане органічною традицією волинського тексту, яка буде творити ефект спільності та соборності польськомовної спільноти краю як надійного засобу збереження власної цілісності й автентичності.

²⁷ Helenijusz Eu. (Iwanowski E.). Wspomnienia lat minionych. – T. 2. – Kraków, 1876. – S. 510.